

Səməd Vurğun özbək ədəbiyyatşünaslığında

Əflatun Baxşəliyev

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu. Azərbaycan.

Annotasiya. Məqalədə təhlil olunmuş özbək elmi əsərləri Səməd Vurğun yaradıcılığına, xüsusilə onun əsərlərinin janrına və üslubuna həsr olunmuşdur. Şairin bədii əsərləri ardıcıl şəkildə təhlil olunmuşdur. Məqalədə həm də elmi paralellər aparılmış, Səməd Vurğunun poeziyasının bir çox xüsusiyyətləri araşdırılmışdır. “Səməd Vurğun özbək ədəbiyyatşünaslığında” adlı məqalədə özbək ədəbiyyatşünas alimləri yalnız bu poeziyanın böyüklüyünü deyil, həmçinin Səməd Vurğun yaradıcılığındakı milli xarakter problemi tədqiqata cəlb olunur. Eləcə də bu tədqiqatçılar öz elmi əsərlərində Azərbaycan şairinin şəxsiyyət böyüklüyündən, onun insani keyfiyyətlərindən söz açmışlar. Məqalədə həm də danışılır ki, özbək ədəbiyyatşünasları Səməd Vurğun yaradıcılığını konkret faktlarla araşdırmış, bu poeziyanın bir çox cəhətlərini elmi dəlillərlə sübuta yetirmişlər. Məqalədə göstərilir ki, K.Yaşenin, Ə.Əkbərin, M.Şeyxzadənin bir sıra dəyərli, elmi məqalələri Səməd Vurğun yaradıcılığına, onun tədqiqinə həsr olunmuşdur.

Açar sözlər: ədəbiyyatşünaslıq, poeziya, tədqiqatçı, monoqrafiya, təfəkkür

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 14.07.2022; qəbul edilib – 20.07.2022

Samad Vurgun in Uzbek literary criticism

Aflatun Bakhshaliyev

Doctor of Philosophy in Philology

Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS. Azerbaijan.

Abstract. In the article "Samad Vurgun in Uzbek literary criticism" discussed the creative path, literary genre and stylistic features of Samad Vurgun. A number of the poet's works are involved in research. It is researched and presented at the level of deep thought and intellect. The author of the article also discusses the scientific parallels made by these scholars from the study of similarities between the works of Uzbek poets and Samad Vurgun.

In the articles of Uzbek literary critics, whose scientific weight is heavier and sharper, are spoken not only about the nationality and other merits of the poet's work, but also about the greatness of his personality, the complementarity of his creativity. At the same time the high value of this scientific conceptual research is mentioned with the special arguments. It is also based on special scientific evidence that Uzbek poets have mastered many creative virtues from Samad Vurgun. In the article named "Samad Vurgun in Uzbek literary criticism" is also dealt with the articles of A.Akbar, K.Yashen, M.Sheykhzadeh and other Uzbek scholars dedicated to Samad Vurgun with conceptual depth of science.

Keywords: literary criticism, poetry, researcher, monograph, thought

Article history: received – 14.07.2022; accepted – 20.07.2022

Giriş / Introduction

Səməd Vurğun yaradıcılığı özbək ədəbiyyatşünaslığının da diqqət mərkəzində olmuşdur. Bu problemin özəlliyi ondan ibarətdir ki, Səməd Vurğunun bədii irsi Özbəkistanın şair və yazıçıları tərəfindən tədqiqata cəlb edilmiş, şairin yaradıcılığındakı bir çox keyfiyyətli cəhətlər araşdırılmışdır. Ədəbi əlaqələrin inkişaf etdirilməsində hər iki xalqın bir-birinə yaxın olması daha zəruri və xarakterik əhəmiyyət daşıyır. Təsadüfi deyildir ki, 1960-cı ildə Özbəkistanda Azərbaycan, Azərbaycanda Özbək ədəbiyyatı həftələri keçirilən ərəfədə Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının I katibi M.Hüseyn demişdir: “Əgər, mən desəm ki, müasir ədəbiyyatımızın böyük yaradıcıları Cəfər Cabbarlı və Səməd Vurğun Özbəkistanda sevildiyi qədər Aybək və

Qafur Qulam da Azərbaycanda sevilir, bu, çox təbii və qanuni bir haldır. Bizim hansımıza məlum deyil ki, qılinc və nizələrin vurduğu yaraları həmişə şeir və sənət məlhəmi sağaltmışdır. Kimə məlum deyil ki, canlı sərkərdələrin heç zaman qılıncla fəth edə bilmədikləri ürəkləri Nizami, Nəvai, Puşkin, Vaqif, Firqət və Müqumi şeirləri asanlıqla fəth etmişdir” [8, s.612].

Səməd Vurğun və Özbək ədəbiyyatı dedikdə, çox maraqlıdır ki, istər-istəməz Q.Qulam göz önünə gəlir. Vaxtilə prof. Ə.Cəfərzadə belə yazırdı: “Səməd Vurğun bizim üçün necə sənətkardırsa, özbək üçün Q.Qulam da elə bir sənətkar idi. Azərbaycan deyəndə Səməd Vurğun, Özbəkistan deyəndə Qafur Qulam göz önündə canlanardı” [13, s.25].

Əsas hissə / Main Part

Görkəmli Özbəkistan şairi Q.Qulamı Səməd Vurğunla qırılmaz dostluq telləri bir-birinə bağlayırdı. Məhz elə ona görədir ki, görkəmli özbək şairi Qafur Qulam yazırdı: “Səməd başdan-başla istedad idi. O, yalnız şeir üçün doğulmuşdur” [6, s.96].

Özbək ədəbiyyatşünası, filologiya elmləri doktoru Ədhəm Əkbərov “Qafur Qulam” kitabında yazır ki, o, dəfələrlə Səməd Vurğunun evində qonaq olmuşdur. Tədqiqatçı monoqrafiyada Qafur Qulamın “Səməd Vurğuna” adlı şeirinin təhlilinə geniş yer ayırır. Monoqrafiyada tədqiqatçının uğurlu cəhətlərindən biri də ondan ibarətdir ki, Ədhəm Əkbərov Qafur Qulamın “Səməd Vurğuna” adlı şeirinin təhlilində bu iki şairin dostluğunun başlıca səbəblərini elmi əsaslarla dərinlən tədqiqat prizmasına çıxararaq bu problemi aydın şəkildə işıqlandıra bilər. Eyni zamanda tədqiqatçı bu şeirin məzmunundakı bir çox çalarları müəyyən qabarıq strixlərlə parlaq şəkildə işıqlandırmışdır. Eləcə də bu poetik nümunənin sənətkarlıq məsələlərinə də bir alim təfəkkürü ilə yanaşa bilmişdir. Vaxtilə görkəmli rus şairi N.Tixinov çox gözəl demişdir: “Canlı şeir kimi gözəldir Səməd, şeir də Səmədlə gözəlləşirdi” [12].

Azərbaycanın qənirsiz təbiəti, mənəvi qüruru, igidliyi, qəhrəmanlığı, ləziz nemətləri kimi,

o xalqın söz sərrafları da bütün qoca Şərqi diqqətini özünə cəlb etmişdir. O cümlədən böyük Səməd Vurğun sənəti də nəinki Şərqi, Avropanın, eləcə də bütün bəşəriyyətin diqqət mərkəzində dayanan bir canlı fenomen olmuşdur. Odur ki, Səməd Vurğunu düşünərkən göz önündə poeziya, poeziyanı düşünərkən göz önündə Səməd Vurğun canlanmaqdadır. Özbək alimi, professor Ləziz Kəyumov qeyd edir ki: “Özbək oxucuları böyük Azərbaycan şairi Səməd Vurğunu yaxşı tanıyır. Onun əsərlərini özbək dilinə respublikamızın ən yaxşı şairləri Qafur Qulam, M.Şeyxzadə və başqaları tərcümə etmişlər. Gənc nəsil bu nəcib və xeyirxah işi davam etdirir. Səməd Vurğun və Hamid Alimcan müharibədən əvvəl öz respublikalarının Yazıçılar İttifaqının rəhbərləri olmuşlar. Səməd Vurğun “Vaqif” pyesində, Aybək isə “Nəvai” romanında böyük tarixi şəxsiyyət obrazı nümunəsini yaradıblar” [7].

Prof. Ləziz Kəyumov öz tədqiqatlarında Səməd Vurğunun özbək dilinə tərcümə məsələsinə də toxunur. O bu münasibətlə belə yazırdı: “1978-ci il idi. Gənc nəslin nümayəndəsi Rəzəq Əbdülrəşidovun tərcüməsində S.Vurğunun yeni bir kitabı özbək dilində çapdan çıxmışdır” [4].

Prof. Naim Qayıbov da Ləziz Kəyumov kimi, öz tədqiqlərində Səməd Vurğunun özbək dilinə tərcümə olunmasına xüsusilə toxunmuşdur və Səməd Vurğunun tərcümələrindən danışmışdır. Onu da xüsusilə vurğulamaq ehtiyacı duyuruq ki, Özbəkistanın ədəbiyyatşünas alimləri kimi, o xalqın şairləri də Səməd Vurğun yaradıcılığını tədqiqata cəlb edirdilər [3].

Azərbaycan-Özbək ədəbi əlaqələr müstəvisində Nərmurad Nəzrullayevin də yeri görünməkdədir. N.Nəzrullayev məqalə və tədqiqlərində Səməd Vurğun yaradıcılığına toxunmuş, Azərbaycanın bir sıra özbək mütəfəkkirlərinin həyatında, yaradıcılığında mühüm dönüş yaratmasından söz açır. Özbək şair-tədqiqatçısı N.Nəzrullayev yazır: “İndi biz böyük hörmət və məhəbbət əlaməti olaraq Həməzə ilə Sabirin, Cəfər Cabbarlı və Səməd Vurğunla Qafur Qulamın, Süleyman Rüstəmlə Aybəkin adını yanaşı çəkirik. Görkəmli alim və sənətkarlarımızdan akademik Vahid Zahidov, Özbəkistanın Xalq şairi Mirtemir, SSRİ Xalq artisti Həlimə Nəsirova və başqalarının şöhrət yolu bilavasitə Bakıdan başlanır. Onların hamısı burada təhsil almış və respublikamıza qayıtmışlar” [10, s.47-48].

Abdulla Aripov da bu sahədə Səməd Vurğun yaradıcılığına laqeyd qalmamışdır. O öz tədqiqlərinin birində Səməd Vurğun poeziyasına olan sevgisini bildirməklə, bu poeziyanın qüdrətindən elmi dillə söz açır, Səməd Vurğun poeziyasının dəyər və qiymətini göstərir: “Bakı mənim üçün ana beşiyim olan Daşkəndim kimi doğmadır. Çünki özbək ədəbiyyatı kimi, Azərbaycan ədəbiyyatı da məni öz istedad çeşməsindən süzülüb gələn şeirlərlə qidalandırmışdır. Bizim ədəbiyyatımızı qardaş adlandırırlar. Doğrudan da, onlar nəhəng bir ağacın budaqlarıdır. Bir kök üzərində boy atmış Azərbaycan və Özbəkistan klassik ədəbiyyatı həmişə eyni idealların tərənnümçüsü olmuşdur. Özbəkistanda şeiri sevən hər şəxs üçün şair Səməd Vurğunun adı unudulmazdır, müqəddəsdir. Bu ad özbək oxucuları üçün Qafur Qulam qədər əzizdir. Mən gözəl Azərbaycan şeirinin pərəstişkarlarından biriyəm” [1].

Görkəmli Xalq şairi Səməd Vurğunun bədii əsərlərinin Özbəkistan ərazisində geniş yayılması, özünə böyük oxucu kütləsi qazanmasının

nəticəsi idi ki, özbək alimləri bu müəllif haqqında saysız elmi məqalələr və bir sıra möhtəşəm monoqrafiyalar qələmə almışlar. Dərin idrakın və iti təfəkkürün məhsulu olan bu əsərlərdə şairin yaradıcılığını müxtəlif cəhətlərdən təhlil edərək şairin əsl qiymətini verə bilmişlər. Azərbaycan-Özbək ədəbi əlaqələrinin inkişafında böyük ədəbiyyatşünas-alim və tərcüməçi Babaxan Şərifin əvəzsiz xidmətləri olmuşdur. Daşkənd şəhərində 2013-cü ildə Azərbaycan ədiblərinin əsərlərindən ibarət “XX əsr Azərbaycan şeiri” antologiyası nəşr edilmişdir. Kitabda Səməd Vurğunun “Olsun” rədifli qəzəli, “Azərbaycan” və “Ceyran” şeiri çap olunmuşdur. Bu, həmçinin özbək aliminin Səməd Vurğuna olan yüksək ehtiram və məhəbbətindən qaynaqlanır. Kitaba yazılmış “Ədalətin məşəq-qətli yolu” adlı müqəddimədə müəllif yazır ki, Səməd Vurğun “Ceyran” şeirində ceyran vasitəsilə millətin gələcəyini sonsuz çöllərə bağlayan “izinin” yazıçılara tapşırılmasına, “ovçunu”, yəni xalqını qulluq boyunduruğuna salanları insafa gəlməyə, ceyranı öldürməməyə çağırırdı.

“Cahan ədəbiyyatı” dərgisində Səməd Vurğun yaradıcılığına həsr olunmuş “Azərbaycan şairinə hörmət” adlı məqalədə Səməd Vurğun poeziyasının şöhrətindən, onun poetik qüdrətindən söz açılır. Bütün özbək şairlərinin Səməd Vurğunu özünə nümunə seçməsi bir daha təsdiq edilir. Məqalədə özbək ədəbiyyatının Səməd Vurğun yaradıcılığı ilə bağlı ayrı-ayrı izahları özünə yer alıb.

Məqsudə Sarıbəyovanın 2016-cı ildə qələmə aldığı “Türk xalqları ədəbiyyatı” adlı dərsləyində türk xalqlarının, o cümlədən Azərbaycanın bir sıra görkəmli şairləri ilə yanaşı, Səməd Vurğun haqqında da məlumat verilir: “Səməd Vurğun XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının şairi idi. Təəssüf ki, onun əsərlərində kommunist ideologiyasının təsiri çox idi. Lakin şairin yüksək ustalığı sayəsində əsərləri ən yüksək zirvəyə çatdı. Onun şeirlərində dünya xəritəsinin səviyyəli ölkələrinin imperialist işğalına qarşı mübarizəsi öz əksini tapırdı. Səməd Vurğun istedadlı bir şair olmaqla yanaşı, həm də dramaturq idi. Onun tarixi mövzuda qələmə aldığı “Vaqif” dramı böyük məharətlə yazılmışdır. Bu əsər ilə İzzət Sultanın “Əlişir Nəvai” dramında paralel-

lik vardır. 1940-cı illərdən başlayaraq Azərbaycan şeiriyyatında poema janrı çox sürətlə vüsət aldı. S.Vurğunun yazdığı “Muğan”, “Zəncinin arzuları” kimi poemalarında Azərbaycan xalqının keçdiyi şərəfli yol öz əksini tapmışdır” [4, s.5].

Bu elmi faktlar göstərir ki, S.Vurğun yaradıcılığının özbək ədəbiyyatşünaslığında tədqiqi ardıcılıqla davam və inkişaf etdirilmişdir.

M.Şeyxzadə də öz elmi məqalələrində Səməd Vurğuna olan yüksək sevgi və sayğılarını ifadə etmişdir. Xüsusən onun “Səməd Vurğun haqqında söz” məqaləsi bu baxımdan daha səciyyəvidir. M.Şeyxzadə bu məqalədə görkəmli xalq şairi haqqında yüksək fikirlər söyləmişdir. Əhəmiyyətli elmi dəyərlər kəsb edən fikirləri ilə müəllif S.Vurğunun yaradıcılığını xüsusi olaraq dəyərləndirir, onun ədəbi irsinə yüksək qiymət verirdi. Müəllif yazırdı: “Səməd Vurğun şeiriyyatında Nizaminin epik əzəməti, Füzulinin incə hissiyyatı, Xaqaninin tənəncəvar coşqunluğu, Vaqifin cazibədar sadəliyi və xəlqiliyi, göyqurşağının füsunkar rəngləri tək son dərcə nəfis bir tərzdə əks edərdi. Dediklərimizdən başqa, daha dəqiq söyləsək, bütün bunların əsasında, mayasında xalq yaradıcılığının rəvan, saf və həyat nəfəsli bulaqları bir an durmadan, nəfəs dərmədən coşub, qaynayıb, axardı. Səməd Vurğun Azərbaycan şifahi şeiriyyatını hədsiz sevər və zərif “Aşiq” deyər adlandırdıqları xalq baxışlarının icadiyyatını mükəmməl dərcədə bilirdi” [7, s.5].

M.Şeyxzadə S.Vurğunu həm ictimai xadim, həm görkəmli alim, həm də böyük dramaturq kimi dəyərləndirmişdir. Şairin müharibə dövrü yaradıcılığına toxunaraq onun “Ana sözü”, “Şəfqət bacısı”, “Vətən müdafiəsində”, “Partizan Babaş”, “Ukrayna partizanlarına” kimi şeir və poemalarını xüsusilə qiymətləndirir. M.Şeyxzadə, həmçinin Səməd Vurğunun müharibədən sonrakı dövrdə də mükəmməl, sanballı poetik nümunələr yaratmasından fəxrli söz açır. Müəllif şairin tərcüməçilik və elmi fəaliyyətini də yüksək dəyərləndirir: “Böyük ürək və misilsiz idrak sahibi olan Səməd Vurğun qardaş özbək xalqına dərindən hörmət bəsləyən dahi Əlişir Nəvaini bir şagird məhəbbəti ilə sevən sənətkar idi [7, s.5].

Kamal Yaşen “Dostluq duyğuları” məqaləsində göstərir ki, Səməd Vurğun Azərbaycan sovet ədəbiyyatının yaranmasında, onun ideya-bədii yüksəlişində böyük rol oynamışdır. O qeyd edir ki, “Səməd özbək ədəbiyyatının dostu idi. Bizim xalqa hörmət edər, onu yüksək qiymətləndirirdi. Respublikamızda baş verən hadisələrdən həmişə xəbər tutar, qələm dostlarının yaradıcılığını izləyər, xoşuna gələn əsərlərə biganə qalmaz, həyatla ayaqlaşmayan yazılara qarşı isə çox ciddi və tələbkar mövqe tutardı. Ədəbi fəallığı, vətəndaşlığı ilə seçilən Səməd qayğıkeş sənətkar, ağıllı tərbiyəçi, gözəl insanlıq nümunəsi idi. Vurğun milli mədəniyyətlərin yaxınlaşmasına və zənginləşməsinə böyük diqqət yetirirdi” [2, s.4-5].

Məqalədə Səməd Vurğunla Kamil Yaşenin Nizami və Nəvai haqqında söhbətləri də geniş yer alır. Məqalə müəllifi burada Füzulidən söz açaraq onu Səməd Vurğunla əlaqələndirir. Özbək tədqiqatçısı məqalədə, həmçinin Səməd Vurğunun tərcüməçilik fəaliyyətindən də danışır. Tədqiqatçı şairin A.S.Puşkinin “Yevgeni Onegin”, Şota Rustavelinin “Pələng dərisi geymiş pəhləvan”, M.Qorkinin “Qız və ölüm”, Cavcavadzadənin, Cambulun, Q.Qulamın şeirlərinin tərcüməsindən söz açaraq şairin tərcüməçilik fəaliyyətini dəyərləndirir.

Şeirlərində Səməd Vurğunu xatırlayan Rənz Babacan tədqiqat əsərlərində də bu şairə yüksək elmi əhəmiyyət vermişdir. O öz tədqiqlərində ümumiləşdirmə yolu ilə gedərək Səməd Vurğunun bədii irsini mövzu və tematik baxımdan araşdırmış və tədqiq etmişdir. Rənz Babacan şairin klassik və folklor yaradıcılıq ənənələrindən bəhrələndiyini göstərməklə, onun yaradıcılığında millilik və xəlqilik məsələlərinə toxunur, qeyd edir ki, Səməd Vurğun öz xalqı və dünya xalqları tərəfindən qızgın məhəbbətlə sevilmişdir. Şairin yüksək poetik, fəlsəfi düşüncələri, bədii-estetik, axıcı, rəvan poeziyası haqqında özbək müəllifi fərəhlə söz açır. Şairin dramlarına vurğunluğundan danışır: “Səməd Vurğun poeziyası, onun sehirli yaradıcılığı ilə mənim tanışlığım, gənclik illərindən başlayır. “Vaqif” dramından əzbərlədiyim monoloq indi də xatirimdədir. Mənə elə gəlir ki, Vurğun klassik ədəbiyyatla folkloru birləşdirmiş ən böyük Azərbaycan şairidir və onun xalqın ürəyin-

də kök salmış məhəbbətini də bununla izah etmək lazımdır. Onun Özbəkistanda dəfələrlə kitabı nəşr olunub, hətta bəstəkarlarımız böyük şairin sözlərinə mahınlar bəstələyiblər. Səməd Vurğun, hər şeydən əvvəl, milli şair idi, yəni əsrlərin arxasından gələn poetik ənənələrə arxalanırdı. Xalqın arzu və istəklərini tərənnüm edirdi” [11, s.94].

Özbək ədəbiyyatşünasları hər hansı bir fərdin, o cümlədən Səməd Vurğunun ədəbi irsini araşdırarkən ədəbi əlaqələrin ümumi fonundan çıxış edərək elmi qənaətlərini təqdim edirlər. Belə tədqiqat üsulu həmin fərdin yaradıcılığında uğurları daha aydın şəkildə nəzərə çarpdırmaq baxımından əhəmiyyət kəsb edir, həmçinin tədqiqatçının fərdi üslubunu üzə çıxarır. Fəlsəfə elmləri doktoru Naim Qayıbov “Qarşılıqlı dostluq əlaqələri” məqaləsində iki qövmin köklərinin eyniliyindən və getdikcə bu əlaqələrin inkişaf etməsindən bəhs edir. Səməd Vurğun bu prosesdə Azərbaycan müəllifləri ilə yanaşı, özbək şairlərinin bədii-estetik əlaqələrindən söz açır. Bu kontekstdə Səməd Vurğunla özbək müəlliflərinin qarşılıqlı ədəbi əlaqələrindən fərhlə, elmi əsaslarla bəhs edir. O yazır: “Respublikamızda görkəmli Azərbaycan şairi və ictimai xadimi Səməd Vurğunun əsərləri özbək dilində kütləvi tirajlarla nəşr edilmişdir. 1978-ci ildə Q.Qulam adına Ədəbiyyat və İncəsənət nəşriyyatı Səməd Vurğunun seçilmiş əsərlərini, “Vaqif” dramını özbək dilində çapdan buraxmışdır” [3].

Vahid Zahidov və Ləziz Kayumov da bu sahədə əhəmiyyətli tədqiqatlar müəllifi kimi tanınmışdır. Özbək və Azərbaycan şairləri arasındakı yaxınlığı tarixən izləyən Ləziz Kayumov Səməd Vurğun və özbək ədiblərinin qarşılıqlı əlaqəsinin elmi həllini vermişdir. Müəllif yazır: “Özbək oxucuları böyük Azərbaycan sovet şairi Səməd Vurğunu yaxşı tanıyırlar. Onun əsərlərini özbək dilinə respublikamızın ən yaxşı şairləri Qafur Qulam, Maqşud Şeyxzadə və başqaları tərcümə etmişlər. Keçən il Rəzzaq Əbdürrəşidovun tərcüməsində S.Vurğunun yeni bir kitabı özbək dilində çapdan çıxmışdır. S.Vurğun və Həmid Alimcan müharibədən əvvəl öz respublikalarının Yazıçılar İttifaqının rəhbəri olmuş, keçmişin mədəni irsinə sovet ədəbiyyatının münasibət məsələsi müzakirə edilən yığıncaqlarda

Nizami və Nəvainin yaradıcılıq irsini bu yaxınlıq mövqeyindən işıqlandırmışlar. Səməd Vurğun “Vaqif” pyesində, Aybək isə “Nəvai” romanında böyük tarixi şəxsiyyət yaratmaq nümunəsini göstərirlər” [5].

Tədqiqatçı bu məqalədə belə bir mövqedən problemə yanaşaraq Səməd Vurğunla Q.Qulamın yaxın dostluğundan, janr oxşarlığından elmi dəlil və faktlarla söz açır: “Səməd Vurğunla Qafur Qulam yaxın dost olublar. Mən Səməd Vurğunun Ev Muzeyində Qafur Qulamın təsirli avtoqraf yazılmış şeir kitabını gördüm” [6].

Özbək şairi Abdulla Aripov “Qardaşlıq bayramı” məqaləsində yazmışdır: “Özbəkistanda şeiri sevən hər bir şəxs üçün şair Səməd Vurğunun adı unudulmazdır, müqəddəsdir. Özbək oxucusu üçün bu ad Qafur Qulam qədər əzizdir, əzəmətlidir. Mən gözəl “Azərbaycan” şeirinin pərəstişkarlarından biriyəm. Onun gənc nümayəndələri arasında dostlarım çoxdur. Biz tez-tez görüşür, yeni şeir kitablarımızı bir-birimizə hədiyyə veririk. Mən onların yaradıcılığını izləməkdən böyük zövq alıram. Bu gün Bakıdayam. Çox sevinirəm ki, bu dostluq bayramında qardaş respublikalardan gəlmiş şairlərin şeirləri ilə yanaşı, şairin Azərbaycan dilində ürəkləri odlayan, arzu ilə dolduran Azərbaycan şeirlərini də dinləyəcəyəm” [1].

Dərin elmi təhlil, yüksək konseptuallıq özbək ədəbiyyatşünaslığında, özbək nəzəri-estetik fikrində Səməd Vurğun mövzusunun konkret dəlillər əsasında tədqiqi, bu ədəbiyyatşünaslığın diqqət mərkəzində dayanması Səməd Vurğun irsinin fundamental elmi əsaslarla cilalanmasını təmin edir. Yalnız özbək alimlərinin deyil, həmçinin özbək şairlərinin də bu sahədəki fəaliyyəti mahiyyət baxımından eyni olan nəzəri-elmi görüşlərin fonunda təşəkkül edib formalaşan və inkişaf edən ədəbiyyatşünaslıq prosesləri müvafiq tendensiyaya bağlı şəkildə təzahür olunur. Məsələyə bir sıra elmi-nəzəri aspektdən yanaşdıqda özbək ədəbiyyatşünaslığında bu mövzunun başlıca elmi-nəzəri dəyərləri üzə çıxır.

Bu sahədə fundamental tədqiqatlar özbək ədəbiyyatşünaslığında irəliyə atılan mühüm bir addım kimi daha dəyərlidir. Türk xalqları ədəbiyyatşünaslığında Səməd Vurğun yaradıcılığının tədqiqi məsələsi iki qardaş xalqın yaxınlıq rəmzi olmaqla bərabər, həm də bu xalqların mədəni

əlaqələrinə bir yenilik, bir impuls verməklə elmi-nəzəri potensialı yaradaraq, ədəbi-mədəni mühitin üfüqlərini genişləndirir. Səməd Vurğun irsinin tədqiqat obyektinə çevrilməsi özbək ədəbiyyatşünaslığında müəyyən mərhələ ilə səciyəyənlir. Belə ki bu obyektin elmi-nəzəri baxışları estetik görüşlərinin səviyyəsini göstərir. Əsəd Muxtar “Qardaşlıq ənənələri” məqaləsində xalqımızın mədəni həyatında Azərbaycan-Özbək ədəbi əlaqələrinin böyük əhəmiyyətindən söz açır. O göstərir ki, müxtəlif yaradıcılıq problemləri ilə əlaqədar olaraq hər dəfə özümü yeni bir poetik aləmlə əhatə edirik. Müəllif yazır: “Qardaşlıq, dostluq duyğularımızı dərinləşdirən əsas cəhətlərdən biri xalqımızın hələ qədimdən mənən yaxınlığı, dil birliyi və doğma diyarımızın arasındakı təbin oxşarlığıdır. Bu mədəni yaxınlıq başlanğıcını adətən ənənələrimizdə, folklor nümunələrimizdə tapmış, dahi Nizami əsrindən bərkəyib möhkəmlənmişdir. Məlumdur ki, Ə.Nəvai, N.Gəncəvini şeir, söz sənəti mülkünün sultanı adlandırmışdır. Nizami ənənələri “Xəmsə” yaratmaq sənətkarlığı bütün Şərqi, o cümlədən özbək ədəbiyyatına da güclü təsir göstərmişdir” [9].

Müəllif, həmçinin məqalədə Azərbaycan ədib və şairlərinin özbək dilinə tərcümə olunması məsələlərinə toxunur. Tarixən bu tərcümələri elmi əsaslarla, xronoloji ardıcılıqla izləyərək bu prosesin nəzəri-estetik mahiyyətini nəzər-diqqətə çatdırır. Məqalədə Əsəd Muxtar Səməd Vurğunla yaxın dostluğundan, yaradıcılıq oxşarlığından söz açmışdır: “S.Vurğun və Q.Qulamın uzun illər yaradıcılığı, dostluğu buna gözəl misal ola bilər. Özbək xalqı arasında Q.Qulamın “Qardaşım S.Vurğuna”, “Azərbaycanın zəhmət adamlarına” şeirləri, eləcə də S.Vurğundan tərcümələri dildən-dilə gəzir. K.Yaşenlə M.İbrahimovun, M.Bajanla N.Xəzrinin yaradıcılıq dostluğu da ədəbiyyatımızı gözəl sənət əsəri ilə zənginləşdirmişdir” [9].

Azərbaycanda sovet ədəbiyyatı günləri keçirilən ərəfədə Özbəkistan Yazıçılar Heyətinin I müavini, şair Nərmurad Nəzrullayev özünün “Dost sözü, qardaş sözü” məqaləsində Azərbaycan və Özbək ədəbi əlaqələrindən bəhs edir. Nərmurad Nəzrullayev yazır: “Doğma Azərbaycana ikinci dəfədir ki, gəlirəm. Mən “doğma” sözünü təsadüfi işlətmədim. Bu sözün 800

illik tarixi vardır. Hələ böyük Nəvai ulu Nizami ilə “pəncə-pəncəyə” gəlməyin çətin olduğunu bilsə də, onu özünə müəllim hesab etmiş, ölməz şairin poetik nəfəsini, əziz ruhunu doğma bilmişdir. Ədəbiyyat xalqları birləşdirən əsl mədəni körpüdür və sevindirici haldır ki, Azərbaycan və Özbək xalqları arasında belə bir körpü uzun əsrlər bundan qabaq qoyulmuşdur. Həmin körpünü yaradanlar dahi Nəsimi, Füzuli və Vaqif olmuşdur. İki xalq arasında mədəni əlaqələr XIX əsrdə xüsusən güclənmişdir. M.F.Axundov, N.Vəzirov, Ə.Haqverdiyev, C.Məmməd-quluzadə və digər görkəmli nümayəndələr özbək xalqının mədəni inkişafına güclü təsir etmişdir. Dil yaxınlığımız bu klassikləri orijinaldan oxumaq imkanı vermişdir. İndi biz böyük hörmət və məhəbbət əlaməti olaraq Həməz ilə Sabirin, Cəfər Cabbarlı və Səməd Vurğunla Qafur Qulamın, Süleyman Rüstəmlə Aybəkin adını yanaşı çəkirik [10, s.47-48]. Görkəmli alim və sənətkarlarımızdan fəlsəfə elmləri doktoru, Özbəkistan SSR EA-nın akademiki Vahid Zahidov Mirtemir, SSRİ Xalq artisti Həlimə Nəsirova və başqalarının şöhrət yolu bilavasitə Bakıdan başlanır. Məhz Azərbaycan ədiblərinə bəslənən bu istək və məhəbbət Səməd Vurğun yaradıcılığında özünü bir daha nümayiş etdirir. Səməd Vurğun irsinə bağlılıq Nərmurad Nəzrullayevin ədəbi tənqidi görüşlərində parlaq şəkildə təhlil və araşdırma süzgəcindən keçirilərək müəyyən tədqiqat obyektinə çevrilmişdir. A.Aripovun “Azərbaycan” şeiri 1979-cu il 5 iyun tarixində Bakıda Özbək ədəbiyyatı və incəsənəti ongünlüyünün açılışı münasibətilə Azərbaycana gəlişi ilə bağlıdır. Şairin ölkəmizlə bağlı təəssürləri bu şeirdə öz əksini tapmışdır. Şair dostluğun böyük bir hərəkətverici qüvvəsi olduğunu bədii şəkildə göstərir. Burada şair iki qardaş xalqın dostluğunun təbliğatçısı kimi çıxış edir. O, həmçinin Azərbaycan ədəbiyyatı və mədəniyyətini, tarixini yüksək qiymətləndirir. Özbək ədəbiyyatında Səməd Vurğun mövzusunda yazılan əsərlər içərisində Cüməniyaz Cabbarovun “Boku Safarida uylaqanların” balladası və “Bu gün evimizdə qonaq var” şeiri xüsusilə diqqətə cəlb edir. Balladanı oxuyarkən aydın olur ki, müəllif Azərbaycanda bir neçə dəfə olmuşdur. Müəllif Azərbaycana məxsus olan gözəllikləri – Azərbaycanın təbiətini, xalqın zəhmətkeşliyini,

nailiyyətlərini vəsf edərək, sanki bizə S.Vurğunun “Azərbaycan” şeirindən tanış olan obrazları və şeir ahəngini görürük. Burada Səməd Vurğunun özbək şairinə təsiri aydın görünür. Ancaq bu təsir bədii əsərin orijinallığını inkar etmir. C.Cabbarovun və S.Vurğunun adıçəkilən şeirlərinin yaxınlığı, mövzunun vəhdəti, ruhun poetikliyi ilə təyin olunur. Fikrimizcə, özbək sovet ədəbiyyatında X.Alimcanın “Özbəkistan” və Q.Qulamın “Özbəknamə” şeirləri A.Aripovun “Özbəkistan” şeiri üçün əsas təşkil etmişdir.

dir. Səməd Vurğunun “Azərbaycan” və X.Alimcanın “Özbəkistan” şeirlərinin çoxu analoji şeirlərdir.

A.Aripovun “Özbəkistan”, E.Vahidovun “Uzbeğim”, B.Vahabzadənin “Azərbaycan” şeirləri (janr etibarı ilə fərqli olsalar da) dərin fəlsəfiliyi və zamanın qəhrəmanının coxcəhətli şəkildə canlandırılması ilə xarakterizə olunur. Gənc yazıçılar ədəbiyyatın yaşlı nəslinin vətənpərvərlik və beynəlmiləçilik ənənələrini davam etdirir.

Nəticə / Conclusion

Göründüyü kimi, özbək ədəbi tənqidi və ədəbiyyatşünaslığında mövcud olan bir çox xüsusiyyətlərin özünəməxsus nəzəri əsasları diqqəti cəlb edir. Bu kimi xüsusiyyətlərin elmi həlli, konseptual dərinliyi, intellekt qüdrəti müqayisəli ədəbiyyatşünaslığın əsas predmeti kimi

təhlilə cəlb olunur. Səməd Vurğunla özbək şairlərinin yaradıcılığında bəzi nümunələrin bir-birinə təsiri, bir-birindən bəhrələnməsi təhlil müstəvisinə çıxarılır, eyni zamanda bu əsərlərin yaranmasında zaman, mühit və ədəbi təsir amilləri mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Ədəbiyyat / References

1. Aripov Abdulla. Qardaşlıq bayramı. “Kommunist”, 2 oktyabr, 1975.
2. Kamil Yaşen. “Azərbaycan” jurnalı, 1986, №10.
3. Qayıbov Naim. Qarşılıqlı ədəbi dostluq əlaqələri. “Kommunist”, 23 may 1979.
4. Qulam Qafur. Ömrün baharında. Bakı: Yazıçı, 1979.
5. Ləziz Kəyumov. Böyük dostluq. “Kommunist”, 30 may 1979.
6. Ləziz Kəyumov. Özbək ədəbiyyatı. “Ədəbiyyat və incəsənət”, 18 yanvar 1972.
7. Mehdi Hüseyn. Ədəbiyyat və sənət məsələləri. Bakı, Azərənəşr, 1958.
8. Muxtar Əsəd. Qardaşlıq əlaqələri. “Ədəbiyyat və incəsənət”, 30 may 1980.
9. Nəzrullayev Nərmurad. Dost sözü, qardaş sözü. “Ulduz”, 1975, №10.
10. Rəmz Babacan. İşıqlar (şeirlər və poema). Ön söz Nəbi Xəzrinin. Bakı: Yazıçı, 1979.
11. Səməd Vurğun. “Bibliografiya”. Bakı, 2016.
12. Şeyxzadə M. “Səməd Vurğun haqqında söz” məqaləsi. “Ədəbiyyat” qəzeti, 9 aprel 2010-cu il.
13. Tixonov Nikolay. Dostluq ağacı. “Kommunist”, 26 may 1976.

Самед Вургун в узбекском литературоведении

Афлатун Бахшалиев

Доктор философии по филологии

Институт литературы имени Низами Гянджеви НАНА. Азербайджан.

Резюме. В статье анализируются научные труды узбекских литературоведов, посвященные творческому пути Самеда Вургуна, а также особенностям жанра и стиля его произведений. Анализируется ряд произведений поэта. В статье также подчёркиваются научные параллели,

проведённые узбекскими учёными, общие черты поэзии С.Вургуна и узбекских поэтов. В статьях узбекских учёных-литературоведов, имеющих научную ценность, подчёркивается не только величие поэзии, национальный характер и другие ценные качества, но и величие его личности, единство его личности и творчества. Автор статьи подчёркивает научную ценность этих научных концептуальных исследований.

В статье говорится о том, что многие узбекские поэты переняли у С.Вургуна целый ряд творческих особенностей, приводятся конкретные факты. В статье также говорится о статьях А.Акбара, К.Яшена, М.Шейхзаде и других видных поэтов и литераторов, посвященных С.Вургуну, проводится глубокий анализ научных исследований, проведённых узбекскими литературоведами. При глубоком изучении ими творческого наследия Самеда Вургуна выявлены ценные мысли и высказывания узбекских учёных.

Ключевые слова: литературоведение, поэзия, исследователь, монография, мышление